

BEZPEČNOSTNÍ PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Mgr. Libor FRANK

Anotace:

Krátká črta se věnuje definici a hlavním obecným charakteristikám bezpečnostního prostředí České republiky. Zaměřuje se na jeho teritoriální a funkčně-strukturální vymezení. Zabývá se faktory, které po skončení studené války a rozpadu bipolárního světa určovaly charakter bezpečnostního prostředí a které jsou z hlediska tvorby bezpečnostní politiky stále aktuální.

***

Trvalým předmětem zájmu strategických studií je výzkum bezpečnostního prostředí, analýza jeho stavu a prognóza jeho předpokládaného vývoje. Jedná se o syntetizující výzkum celé řady dynamických a složitých procesů, které vzájemně s různou intenzitou působí na chování státu. Výběr relevantních dat, jejich analýza a vypracování přesné prognózy jsou z hlediska zachování a zvyšování úrovně bezpečnosti státu mimořádně důležitými činnostmi a patří k jednomu z prioritních oblastí strategických studií.

Obecná charakteristika

Bezpečnostní prostředí je vnějším prostředím ovlivňujícím bezpečnostní politiku státu. Lze jím rozumět prostor, v němž se realizují a střetávají zájmy státu se zájmy jiných aktérů systému mezinárodních vztahů a odehrávají se zde procesy, které mají významný vliv na úroveň bezpečnosti státu. Vývoj v tomto prostředí je ze strany referenčního objektu (národního státu) ovlivnitelný v omezené míře a v závislosti na jeho potenciálu. Bezpečnostní prostředí se oproti prostředí rozkládajícímu se uvnitř plně suverénních států vyznačuje výraznější mírou nepoznatelnosti a sníženou možností kontroly. Jeho charakter je ovlivněn v podstatě anarchickým systémem mezinárodních vztahů, kde neexistuje nadstátní suverénní globální moc, která by určovala a efektivně vymáhala “pravidla hry” a regulovala tak chování aktérů tohoto systému. Bezpečnostní prostředí je proto do značné míry prostředím nejistoty.

Toto milieu je charakterizováno státy, mezinárodními organizacemi a případně dalšími subjekty, jejich vzájemnými vztahy a aktivitami významnými z hlediska bezpečnosti. Jedná se o prostor, v němž dochází nebo může docházet k ohrožování národních zájmů státu (nebo aliancí států) nebo jiných referenčních objektů. Čím jsou zájmy státu

(odvozené od jeho pozice a vlivu v systému mezinárodních vztahů) dalekosáhlejší, tím je rozsáhlejší i bezpečnostní prostředí, v němž hodlá tyto zájmy prosazovat a chránit. Takové teritoriální vymezení je proměnlivé a jeho rozsah je nutné uvažovat vždy vzhledem k subjektu, jehož se týká. Např. z hlediska bezpečnosti politiky USA má bezpečnostní prostředí výrazně teritoriálně rozsáhlejší dimenzi než v případě České republiky. Její bezpečnostní prostředí je výrazně užší a vzhledem k zájmům a potenciálu naší země nemá (na rozdíl od USA) celoplanetární charakter. Bezpečnostní prostředí České republiky je součástí bezpečnostního prostředí NATO, které je tvořeno oblastmi sousedícími s NATO a obecně evropským prostorem jako primární oblastí výkonu bezpečnostní politiky.⁴

Teritoriální vymezení bezpečnostního prostředí

Z teritoriálního hlediska lze bezpečnostní prostředí, v němž se nachází Česká republika, lze rozlišovat v několika úrovních, a to v závislosti na významu událostí v nich se odehrávajících a majících bezprostřední nebo zprostředkovaný vliv na bezpečnostní situaci naší země. Každá z těchto úrovní má dimenzi teritoriální a dynamickou, které popisují geograficky vymežitelný rozsah a míru vlivu České republiky na vývoj v tomto prostoru:

Bezprostřední bezpečnostní prostředí zahrnuje především sousední státy (Německo, Rakousko, Slovensko, Polsko) a případně též i jejich sousedy vzhledem k určité možnosti rozšíření případné krizové situace a regionální integrační, politická a hospodářská uskupení (Visegrádská čtyřka, Středoevropská iniciativa, CEFTA atd.). Vývoj v bezprostředním bezpečnostním prostředí je do určité míry samostatně ovlivnitelný zahraniční politikou České republiky a je v možnostech naší země zde účinně zasáhnout diplomaticky, hospodářsky (ať již formou poskytování výhod či sankcemi) či vojensky.

Blízké bezpečnostní prostředí zahrnuje evropské státy a velká integrační hospodářská a bezpečnostní uskupení (Evropská unie, NATO, Západoevropská unie aj.). Vývoj v něm je ovlivnitelný Českou republikou pouze v určitém, různě omezeném rozsahu, v závislosti na charakteru a významu konkrétní události, navíc zpravidla pouze zprostředkovaně, nepřímo, tzn. zejména formou účasti (zapojení) České republiky do projednávání konkrétních záležitostí na půdě mezinárodních organizací s evropskou působností (OBSE, NATO, EU), méně již formou dvoustranných či jiných jednání a vztahů.

Vzdálené bezpečnostní prostředí zahrnuje hlavní zájmové oblasti světových a evropských mocností (např. strategické surovinové základny, komunikační trasy apod.) a vývoj v něm je politikou České republiky v podstatě neovlivnitelný nebo pouze ve velmi omezeném rozsahu, tzn. zpravidla pouze formou účasti (zapojení) České republiky do projednávání konkrétních záležitostí na půdě mezinárodních organizací s celosvětovou působností (OSN).

Funkčně-strukturální vymezení bezpečnostního prostředí

Jiné (neteritoriální) vymezení bezpečnostního prostředí, byť opět nutně uvažované vzhledem ke konkrétnímu státu nebo jinému aktéru v systému mezinárodních

STARÝ SVĚT	NOVÝ SVĚT
americké vnímání problémů	
sovětská vojenská moc	šíření jaderných zbraní, terorismus, regionální sekty, drogové mafie
úmyslný sovětský útok	nestabilita v bývalých sovětských republikách
předpokládaná ekonomická moc (SSSR)	japonská ekonomická moc
vysoké vojenské výdaje	klesající vojenské výdaje
prvořadě otázky globální bezpečnosti	prvořadě otázky domácí bezpečnosti
geopolitický kontext	
pevná bipolarita	multipolární komplexnost
předvídatelnost	nepředvídatelnost
komunismus	nacionalismus / náboženský extremismus
USA jako dominující západní moc	USA vojensky první, ne však ekonomicky
pevné aliance	koalice ad hoc
„hodní chlapi a špatní chlapi“	„šediví chlapi“
OSN paralyzována	OSN živá
hrozba	
jedna (SSSR)	různá
život v nejistotě	zájmy / Američané v nebezpečí
známá hrozba	neznámá hrozba
odstrašitelné nebezpečí	neodstrašitelné nebezpečí
strategické užití jaderných zbraní	teroristické užití jaderných zbraní
veřejná hrozba	skrytá hrozba
eurocentrická hrozba	regionální, obtížně definovatelná hrozba
vysoké riziko eskalace	malé riziko eskalace
vojenské síly	
opotřebovávácí zbraně	rozhodující útok na klíčové uzly
válka v zastoupení	přímá účast
převaha špičkové techniky	směs techniky vysoké, střední a nízké úrovně
umístění vpředu	projekce moci
předsunuté báze	umístění v USA
podpora hostitelských zemí	spoléhání na sebe

Zdroj:

KREJČÍ, Oskar. Mezinárodní politika. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1997. s. 414. ISBN 80-7187-034-X.

vztahů, lze vyzískat z jeho funkčního a strukturálního popisu, který spočívá v deskripci aktérů, jejich charakteristik a hodnocení ve vztahu k chráněným hodnotám (národním zájmům) státu a schopností a prostředků tohoto státu reagovat na jejich aktivity.⁵ Bezpečnostní prostředí se tak dá popsat určením hlavních charakteristik (vlastní vnímání typických znaků bezpečnostního prostředí), geopolitického kontextu (globální charakter prostředí, v němž se stát nachází a vlastní vnímání své pozice v něm), hrozeb (jejich typ, škála a hierarchie) a vojenské síly (charakter ozbrojených sil a způsob jejich použití). Funkčně-strukturální popis nejlépe zachycuje dynamické proměny bezpečnostního prostředí. Jako příklad jeho aplikace lze uvést popis bezpečnostního prostředí USA v době studené války („starý svět“) a v následujícím období („nový svět“), jehož charakteristiky jsou do značné míry uplatnitelné i při popisu bezpečnostního prostředí České republiky.

Výhodou (neteritoriálního) funkčně-strukturálního způsobu definování bezpečnostního prostředí je jeho aplikace v situaci, kdy v důsledku postupující globalizace dochází k oslabování tradiční teritoriální dimenze v systému mezinárodních vztahů a růstu role nestátních aktérů (např. mezinárodních teroristických organizací nespjatých s konkrétním státem) či dokonce k virtualizaci bezpečnostního prostředí související s rozmachem informační společnosti, kde chráněnou hodnotou bývá informace nezávislá na konkrétní teritoriální jednotce.

Nové bezpečnostní prostředí

V 90. letech se objevuje pojem „nové bezpečnostní prostředí“, kterým se jeho uživatelé snažili odlišit novodobou situaci od situace v období studené války a bipolárního rozdělení světa. Jako signifikantní pro toto (tehdy) nové bezpečnostní prostředí jsou zpravidla uváděny následující charakteristiky:⁶

Minimalizace nebezpečí vzniku globálního konfliktu mezi Západem a Východem, která je dána rozpuštěním Varšavské smlouvy (30.6.1991), rozpadem Sovětského Svazu (12.12.1991) a postupným faktickým zánikem východního bloku. Současně s deintegrací východní části evropského kontinentu jsou navazovány smluvní vztahy se Západem, které upravují vzájemné poměry v politické i vojenské rovině. Např. je podepsána Smlouva o omezení počtu konvenčních sil v Evropě (19.11.1990), Pařížská charta pro novou Evropu (21.11.1990) deklarující mj. konec nepřítelství mezi Varšavskou smlouvou a NATO, ratifikovány smlouvy START I a START II (1991, 1992) atd. V souvislosti s úpadkem vlivu SSSR došlo i ke změnám státoprávního uspořádání řady zemí Střední a Východní Evropy (sjednocení Německa, rozpad Československa a Jugoslávie), které definitivně pozměnily geopolitickou situaci v této části kontinentu. Státy bývalé Varšavské smlouvy se postupně stávají členy NATO (v roce 1999 Česká republika, Polsko a Maďarsko, v roce 2004 je pravděpodobně budou následovat Litva, Estonsko, Lotyšsko, Bulharsko a Rumunsko).

Pokles pravděpodobnosti přímé agrese mezi státy. Rozpadem Varšavské smlouvy a SSSR se výrazně snížilo riziko globálního konfliktu. Supervermoci se začaly mnohem více soustřeďovat na řešení domácích problémů a především Ruská federace

jako nástupce Sovětského svazu ztratila vliv na dění v bývalých zájmových oblastech SSSR. Uvolnění pevného bipolárního rozdělení světa umožnilo (znovu)oživení dlouhodobých tenzí v řadě zemí a způsobilo erupci vnitrostátních konfliktů, zejména v jihovýchodní Evropě, Zakavkazsku a v řadě afrických zemí. Devadesátá léta jsou obdobím vzniku nových národních států, jejichž existence je důsledkem emancipace dosud nesamostatných etnických skupin. Následující tabulka porovnává počty mezistátních a vnitrostátních konfliktů a jejich korelaci s počtem států v systému mezinárodních vztahů. Především na porovnání 90. let s předchozími dekadami lze jasně doložit enormní nárůst vnitrostátních konfliktů (odpovídá počtu za předchozích 40 let) a mimořádně nízký počet mezistátních konfliktů.

Perioda	Mezistátní konflikty	Vnitrostátní konflikty	Celkový počet států
1816—1848	33	12	28
1849—1881	43	20	39
1882—1914	38	18	40
1915—1944	24	14	59
1945—1988	43	60	117
1990—2001	3 (4) ⁷	54	194

Zdroj:

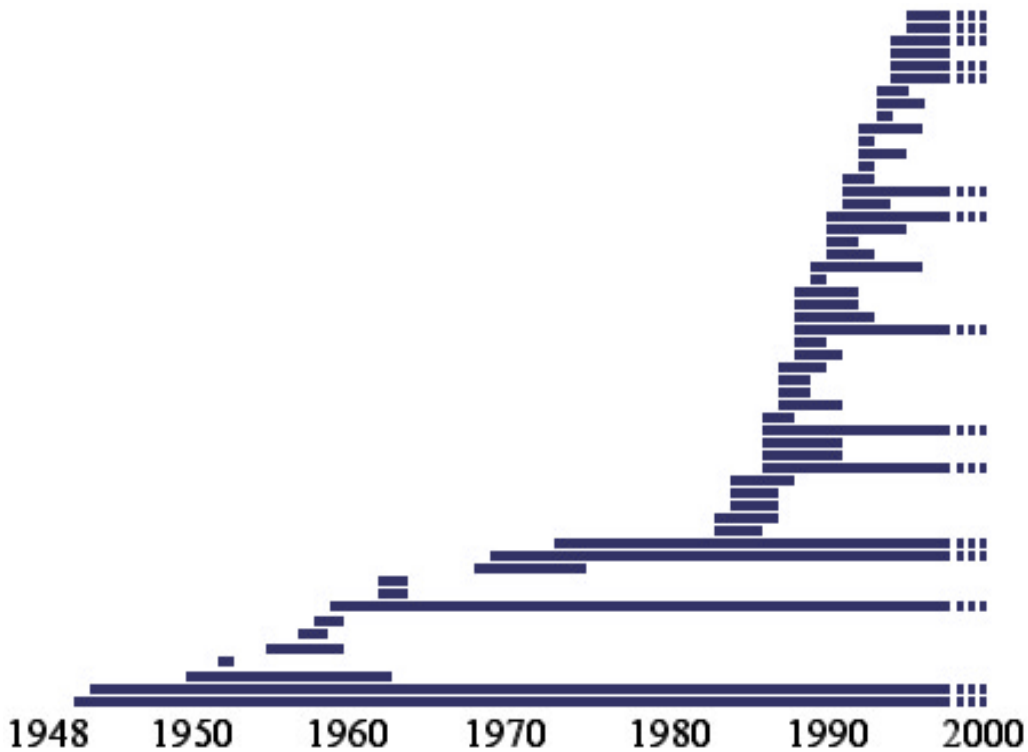
KREJČÍ, Oskar. Mezinárodní politika. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1997. s. 290. ISBN 80-7187-034-X.

WALLENSTEEN, Peter. Patterns of major armed conflicts 1990—2001. SIPRI Yearbook 2002 [online]. [cit. 2003-03-20]. Dostupný na WWW: <<http://editors.sipri.se/pubs/yb02/app01a.html>>. ISBN 0-19-925176-2.

Aktivizace globálních a regionálních mezinárodních bezpečnostních organizací. Uvolnění bipolárního uspořádání světa a omezení vlivu supervelmocí otevřelo prostor pro oživení stávajících nebo pro vznik nových bezpečnostních organizací. Zřejmě je revitalizace dlouhodobě paralyzované Organizace spojených národů, vznikla Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (jako organizace v roce 1994), NATO se postupně přeměnilo z obranné na bezpečnostní organizaci a přijalo nové členy (1999), Evropská unie ustavila Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (1992), Západoevropská unie přijala tzv. Petersberskou deklaraci (1992) apod. Státy bývalého východního bloku postupně začaly usilovat o členství v euroatlantických strukturách a mimo to začaly budovat nové regionální struktury, ať již ekonomického nebo politického charakteru (Visegrádská čtyřka, Středoevropská iniciativa, CEFTA ...), které poskytovaly a poskytují prostor pro vzájemnou komunikaci a spolupráci.

Nahrazování tradiční reaktivní doktríny OSN aktivnějšími přístupy. Tento trend opět souvisí se zmizením bipolárního modelu uspořádání světa, s nárůstem role mezinárodních organizací a s výrazným zvýšením počtu zejména vnitrostátních konfliktů. Na tyto skutečnosti musela OSN reagovat. Činí tak prostřednictvím mnohem aktivnějších přístupů (peace-enforcement, peace-making) a rozšířením své agendy

v oblasti udržování míru a prevence konfliktů (peace-keeping). Kromě přímé účasti na řešení konfliktů vzrostla např. její role při spolupráci s regionálními bezpečnostními organizacemi při zajišťování postkonfliktní asistence, dohledu nad odzbrojováním, proliferací zbraní apod. Nárůst angažovanosti OSN ilustruje následující graf, který znázorňuje časový průběh a počet operací na udržení míru v různých dekadách a dramatický nárůst operací na udržení míru v 90. letech (35 nových misí).

Zdroj:

Operations timeline. United Nations Peacekeeping 1948—2002. [online]. [cit. 2003-04-04]. Dostupný na WWW: <<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/timeline/index.html>>.

Postupné proměňování názorů na nedotknutelnost principu svrchovanosti a nevměšování se do vnitřních záležitostí suverénních států a důraz na prosazování univerzality lidských práv. Tento globální trend je důsledkem částečné proměny hodnotového systému především v evropských zemích a v USA a je také reakcí na růst počtu a charakter především vnitrostátních konfliktů v první polovině 90. let. Postupující globalizace a zmenšování významu národního státu jako jednotky v systému mezinárodních vztahů vedou k diskusím o nadřazenosti lidských práv nad suverenitou státu a dochází k historicky významnému průlomům, kdy mezinárodní organizace ve jménu univerzálních hodnot zasahují do dosud vnitřních záležitostí národních států. Tento

proces lze demonstrovat např. na genezi institucí prosazujících uplatňování stále širšího a dynamicky se rozvíjejícího mezinárodního práva. V roce 1993 vzniká Mezinárodní soudní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), o rok později Mezinárodní soudní tribunál pro Rwandu (ICTR), v roce 1998 je rozhodnuto o vzniku Mezinárodního trestního tribunálu (ICC). V Evropě dochází k rozšiřování a k nárůstu významu Rady Evropy a celkový trend se promítá i do politických cílů Evropské unie a NATO. Lidská práva se stávají referenčním objektem a jejich hájení se stává součástí bezpečnostní politiky demokratických zemí a jejich bezpečnostních organizací. Porušování lidských práv bylo uváděno jako hlavní důvod pro akci NATO Allied Force v roce 1999 proti Jugoslávii.

Kromě výše uvedených charakteristik je bezpečnostní prostředí také významně poznamenáno **nárůstem vlivu transnacionálních faktorů**, které nerespektují státní hranice a vymykají se kompetenci vlád suverénních států (mezinárodní terorismus, mezinárodní zločin, obchod se zbraněmi, drogami apod.) a **širokou škálou rizik**, jež jsou důsledkem komplexu ekonomických, sociálních, politických, národnostních a náboženských nestabilit, sporů a konfliktů, zejména v transformujících se zemích.

Závěr

Poznání bezpečnostního prostředí ČR je jedním z klíčových faktorů pro definování bezpečnostní politiky. Ve všech úrovních bezpečnostního prostředí se mohou odehrávat události různého charakteru s bezprostředním nebo zprostředkovaným vlivem na úroveň bezpečnosti ČR. Některé skutečnosti vyplývající z vývoje bezpečnostního prostředí nebo národní zájmy jiných států mohou být v rozporu s národním zájmy ČR, mohou ji ohrožovat a stát se pro ČR hrozbou. Proto je analýza bezpečnostního prostředí a procesů v něm se odehrávajících mimořádně důležitá a stále aktuální.

Poznámky

¹ K pojetí anarchického prostředí viz např. příspěvek VALACH, F. Mezinárodní podmínky a bezpečnost státu. *Vojenské rozhledy*, 1996, č. 6, s. 18—24.

² Z tohoto důvodu se často hovoří o např. bezpečnostním prostředí Evropy, bezpečnostním prostředí USA apod., neboť tato prostředí jsou co do rozsahu a spektra zájmů vnímána odlišně.

³ K odlišnému vnímání charakteru bezpečnostního prostředí – globálního z pohledu USA a regionálního z pohledu Evropské unie, viz např. MATHIOPOULOS, M. *Nové bezpečnostní prostředí. Mezinárodní politika*, 2000, č. 1, s. 17—19.

⁴ K bezpečnostnímu prostředí NATO viz VENEMA, Auke P., ROMINJ, Henriette. The Alliance's New Strategic Concept, agreed upon by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. Rome 8-8 November 1991. In *Documents on International Security Policy*. May 1989—December 1991. Haag : Netherlands Atlantic Commission, NATO's Office of Information and Press, 1992, s. 60—68. ISBN neuvedeno.

⁵ Viz např. KREJČÍ, O. *Od geopolitiky ke gaiapolitice. Mezinárodní politika*, 1997, č. 1, s. 25.

⁶ Tyto charakteristiky vycházejí z klasifikace uvedené v článku: ANTUŠÁK, E., SVOZIL, P. *Současná evropská bezpečnost a národní zájmy ČR. Vojenské rozhledy*, 1996, č. 6, s. 3—7.

⁷ Podle SIPRI Yearbook 2002 se v letech 1990—2001 odehrály pouze tyto mezistátní konflikty: Irák – Kuvajť, Indie – Pákistán, Etiopie – Eritrea. Není zahrnuta tzv. Kondoří válka mezi Peru a Ekvádorem z roku 1995.

Literatura

- ANTUŠÁK, E., SVOZIL, P. Současná evropská bezpečnost a národní zájmy ČR. *Vojenské rozhledy*, 1996, č. 6, s. 3—7.
- EICHLER, J. Globální bezpečnost a její vliv na koncipování bezpečnostní politiky. *Mezinárodní vztahy*, 1995, č. 4, s. 31—38.
- KREJČÍ, O. Od geopolitiky ke gaiapolitice. *Mezinárodní politika*, 1997, č. 1, s. 25.
- KREJČÍ, Oskar. *Mezinárodní politika*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1997. s. 290. ISBN 80-7187-034-X.
- MATHIOPOULOS, M. Nové bezpečnostní prostředí. *Mezinárodní politika*, 2000, č. 1, s. 17—19.
- Operations timeline. United Nations Peacekeeping 1948—2002. [online]. [cit. 2003-04-04]. Dostupný na WWW: <<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/timeline/index.html>>.
- ŠEDIVÝ, J. Česká republika v novém strategickém prostředí - transformace role ozbrojených sil a její vnímání společností. *Mezinárodní vztahy*, 1997, č. 1, s. 12—18.
- ŠTĚPANOVSÝ, J., MICHÁLKOVÁ, M. Alianční rozměr koncepcí bezpečnostní a obrané politiky České republiky. *Vojenské rozhledy*, 2000, č. 1, s. 3—12.
- VALACH, F. Mezinárodní podmínky a bezpečnost státu. *Vojenské rozhledy*, 1996, č. 6, s. 18—24.
- VALACH, F. Odezvy na nové bezpečnostní prostředí. *Vojenské rozhledy*, 2001, č. 2, s. 33—39.
- VENEMA, Auke P., ROMINJ, Henriette. The Alliance's New Strategic Concept, agreed upon by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. Rome 8-8 November 1991. In *Documents on International Security Policy*. May 1989—December 1991. Haag: Netherlands Atlantic Commission, NATO's Office of Information and Press, 1992, s. 60—68. ISBN neuvedeno.
- WALLENSTEEN, Peter. Patterns of major armed conflicts 1990 - 2001. SIPRI Yearbook 2002 [online]. [cit. 2003-03-20]. Dostupný na WWW: <<http://editors.sipri.se/pubs/yb02/app01a.html>>. ISBN 0-19-925176-2.